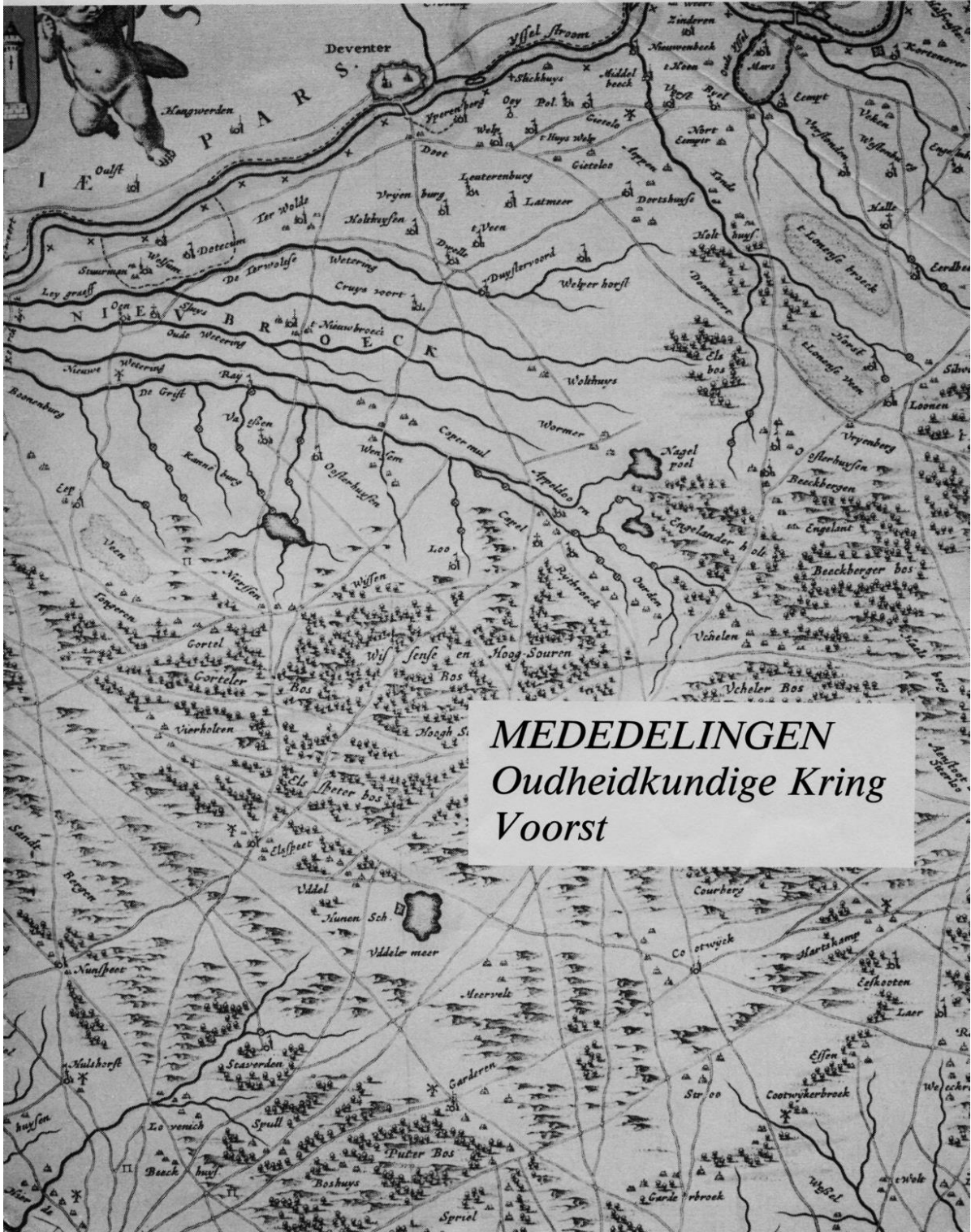
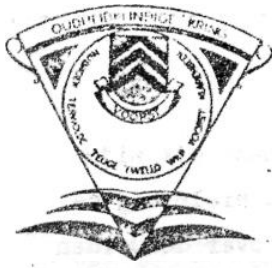

JRG 10 1987
NR 2

''Kroniëck''

MEDEDELINGEN
Oudheidkundige Kring
Voorst

Oudheidkundige kring Voorst

10e jaargang nr. 2

Bestuur:

Voorzitter : G. Panhuis, v.d. Duyn van Maesdamstraat 71 Twello
Secretaris : M. Rattink, Havezatelaan 225, 7414 GK Deventer, tel. 05700-42141
Penningmeester : A.J. Bessels, Enkweg 9a, Posterenk
Leden : H.J. ten Hove, Tuinstraat 24, Voorst
A.H. Rengersen, Zeedijk 33, Nijbroek
R. Kloosterboer, Rijksstraatweg 5, Wilp
J. Lubberts, Kon. Wilhelminastraat 10, Terwolde

Redactieadres : J. Lubberts, Kon. Wilhelminastraat 10, Terwolde
tel. 05717 -1760

INHOUD;

Blz. 2: Van de redactie.	J. Lubberts
Blz. 2: Notulen ledenvergadering.	Secretaresse
Blz. 4: "De Beer" te Voorst.	E.A. Kloosterboer
Blz. 5: Uit de geschiedenis van de dorpskerk van Twello (7).	D. Lekkerkerker
Blz. 12: Beschrijving van IJsselvallei met haar water en handelswegen.	Prof. Dr. W. Jappe Albérts
Blz. 24: Verantwoording der illustraties.	

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder toestemming van de redactiecommissie.

VAN DE REDACTIE.

Het is al weer tien jaar geleden, dat het bestuur van de Oudheidkundige Kring besloot om een verenigings periodiek te laten verschijnen. Heel bescheiden zijn we toenmaals gestart met de Kronijck en tot nu toe hebben we het nog steeds vol kunnen houden om de Kronijck driemaal per jaar te laten verschijnen. Door het uitgeven van de Kronijck hebben we er in de begin periode een groot aantal leden bijgekregen. Verder komen er regelmatig vragen uit het gehele land, naar aanleiding van artikelen in de Kronijck of om een copie van een artikel. De Kronijck gaat niet alleen naar de leden, maar ook naar een aantal instellingen, zoals archieven en bibliotheken.

De redactie beschouwt de Kronijck dan ook als het visitekaartje van de Oudheidkundige Kring Voorst. Zij weet zich hierin volledig gesteund door het bestuur. Dit heeft niet alleen geleid tot een regelmatig verschijnen, maar ook tot een extra uitgave betreffende de overtocht van de Canadezen bij Wilp en nu bij de tiende jaargang een extra verzorgde Kronijck, Verder heeft het bestuur besloten om in het vervolg de Kronijck te laten drukken, tot groot genoegen van de redactie-commissie, want zij ziet dit als een beloning voor het werk dat zij hieraan heeft besteed.

De redactie-commissie wenst U veel plezier met de Kronijck in zijn nieuwe jasje. Ook wensen wij allen een prettige vakantie.

NOTULEN LEDENVERGADERING OUDHEIDKUNDIGE KRING VOORST,
gehouden op 12 maart 1987 in "de Pompe" te Wilp.

Aanwezig waren 6 bestuursleden, 17 leden.

1. Opening: De voorzitter Panhuis opent de vergadering en heet namens het bestuur de aanwezigen welkom. De secretaresse is wegens ziekte verhinderd, de voorzitter wenst haar bij deze spoedige beterschap toe. Het is traditie dat de ledenvergadering in redelijk snel tempo afgehandeld wordt. Voorzitter memoreert dat in afgelopen verenigingsjaar in het bestuur een wisseling van voorzitter en secretariaat heeft plaats gevonden.
2. Mededelingen en ingekomen stukken: geen.
3. Bespreking notulen jaarvergadering 1986: geen opmerkingen.
4. Bespreking jaarverslag 1986: geen opmerkingen.
Zowel voor notulen als jaarverslag dank aan secretariaat.
5. Kascommissie: Mevr. de Buijzer-Aalpoel deelt mede dat de boekhouding prima in orde is. De kascommissie geeft het bestuur in overweging het batig saldo

een nuttige bestemming te geven. De contributiegelden komen op een enkele uitzondering na goed binnen. Aan de penningmeester wordt decharge verleend. Be voorzitter vraagt of een van de leden aan de hand van het verstrekte financieel verslag iets heeft op te merken.

De heer Wieggers vraagt of de verkregen bakrente niet wat laag is en suggereert een deel van het banksaldo tegen een hoger rentepercentage vast te zetten. Antwoord penningmeester, dat dit nog bekeken zal worden, aangezien tegen een meerdere rente van enkele tientjes het nadeel staat van geringere beschikbaarheid van het saldo.

6. Financieel verslag: de penningmeester geeft verslag van inkomsten, uitgaven en balanssituatie.

Voorzitter informeert naar opmerkingen omtrent het financieel beleid:geen. Voorzitter zegt, dat het in de bedoeling ligt het saldo nuttig te besteden en licht toe dat bestuur momenteel tracht de uitgave van een kadastrale atlas van 1813 te realiseren. Ook als de gemeente Voorst deze uitgave zou gaan subsidiëren zou dat ook voor onze vereniging nog de nodige financiering vragen. Van de gemeente Voorst hebben wij nog geen uitsluitsel.

7. Benoeming kascommissie: Mevrouw van Maaren was reservelid van de kascommissie. Mevrouw de Buijzer was 1 jaar lid, zodat nu de kascommissie bestaat uit de dames de Buijzer en van Maaren. De heer Wieggers biedt zich aan als reserve-lid.
8. Bestuursverkiezing: aftredend en herkiesbaar de heren ten Hove en Kloosterboer. Er heeft geen aanmelding van nieuwe kandidaten plaatsgevonden, aldus zijn beide heren herbenoemd.

9. Rondvraag:

Heer Piepenbroek deelt mede dat hij de bekendmaking van de lezing van heden avond (geschiedenis Wilp) pas 10 dagen tevoren heeft ontvangen en verzoekt de mededeling eerder te mogen ontvangen. De voorzitter excuseert zich voor de late berichtgeving en deelt mee dat het bestuur zijn leven zal beteren.

Heer Lubberts deelt mede, dat de archivaris de heer de Ruyter hem verzocht heeft een complete serie van de Kronijck beschikbaar te stellen voor het gemeente-archief. Lubberts kan de serie niet compleet in originele vorm leveren en vraagt of er leden zijn die hun exemplaar(en) zouden willen afstaan. De reactie van enkele leden is dat ze deze niet willen missen. Lubberts zal daarom aan gemeente-archief copiën leveren, mochten er leden zijn die overvloedige exemplaren willen afstaan dan wordt hen verzocht met Lubberts contact op te nemen.

De heer de Ruyter benadrukt nog dat het niet zijn bedoeling is dat leden

hun eigen laatste exemplaar afstaan.

De Heer Sevenster vraagt aandacht voor een onderzoek waar hij mee bezig is. Sevenster verzamelt oude foto's van landhuizen, hereboerderijen e.d. Sevenster hoopt via leden reacties te krijgen waar eventueel foto's en andere objecten door hem te verkrijgen of te fotograferen zijn.

10. Sluiting Voorzitter sluit de vergadering en verzoekt tot slot aan de leden het bestuur suggesties te doen voor bepaalde initiatieven, te ondernemen acties e.d. op oudheidkundig gebied.

Na de ledenvergadering werd een lezing gehouden door de heer Hermsen over Wilp en terzijde gestaan door de heer Sevenster werd dit met dia's verduidelijkt. Het was een boeiende lezing, die gezien de reacties bij de, in grote getale, aanwezige bezoekers, zeer in de smaak viel.

"DE BEER" TE VOORST.

Aan de Kronijck:

Verschillende keren heb ik stukken in het Deventer Dagblad gelezen over het pand "De Beer" in Voorst.

Het zou vroeger een herberg zijn geweest, maar daarover heb ik geen gegevens of jaartallen. Maar wel weet ik, dat mijn grootouders Wessel Oolman gehuwd met Willemina Sager, dit pand vele jaren bewoond hebben. Ik moet de jaartallen naar de gegevens die ik heb zo'n beetje taxeren.

In 1889 - 1896 zijn mijn grootouders daar begonnen met een spekslachterij. De geslachte varkens werden aangevoerd en alles met de hand verwerkt, er werd veel worst gemaakt en het spek en de hammen werden gezouten en daarna gerookt. Deze produkten werden in manden verpakt en daarna naar de klanten in den lande verstuurd.

Het gebouw, wat aan de noordzijde iets terug gebouwd is, was de slagerij met estrikken vloer.

Wessel Oolman had vier dochters, waarvan de beide oudsten omstreeks 1900 zijn getrouwd. Mijn moeder Tonia Gardina is in 1908 getrouwd met Adriaan Kloosterboer uit Wilp, van de "Oude Luine", welke boerderij nu te koop staat, na tweehonderd jaar bewoond te zijn geweest door de familie Kloosterboer.

Mijn vader heeft in 1908 de boerderij "De Bloemink" te Klarenbeek gekocht van mijn grootouders en is daar beginnen te boeren. In 1916 heeft mijn vader de boerderij weer verkocht aan de familie Lammersen, en de boerderij "Groot

Oerink" naast de Ned. Herv. kerk te Voorst weer gekocht. Op deze boerderij wonen het derde geslacht Kloosterboer alweer.

In 1920 of iets eerder zijn mijn grootouders opgehouden met de spekslachterij. Ik kan mij de gehele indeling van de woning nog goed indenken. Het was een prachtig punt, hoek Klarenbeekseweg, toen nog Spekstraat, Rijksstraatweg met een prachtig uitzicht op de Adelaarskamp. Ik kwam hier zeker wel twee keer per week. In 1924 hebben mijn grootouders een nieuw huis laten bouwen aan de Rijksstraatweg ten noorden van "De Beer", op eigen grond. Ze zijn daar gaan wonen met hun jongste dochter, die pas op latere leeftijd getrouwd is. In 1924 is "De Beer" in zijn geheel verkocht met bouwterrein langs de Klarenbeekseweg. Er zat nog een groot achterhuis aan vast met grote deel en stalling, Wessel Oolman heeft nog lang zelf enige koeien gehouden. "De Beer" werd toen gekocht door G. Lensink, vrijgezel, maar timmerman - aannemer, die er vier woningen van heeft gemaakt, zodat het veel huur opbracht. Langs de Klarenbeekseweg heeft ook nog jaren een winkeltje bestaan, kruideniers- en bakkerswaren.

Ook heeft de familie Arends nog jaren in een gedeelte gewoond. Arends was nog handwerk kleermaker. Toen de familie Lensink uitgestorven is en ik zelf in 1943 naar Terwolde ben vertrokken is mij ontgaan wie nu de eigenaar is van "De Beer".

Misschien heeft voor U dit verhaal niet zoveel waarde, maar ik vond het leuk dit te schrijven, omdat de familie Oolman nooit genoemd is.

Mocht U interesse hebben voor een gesprek, bel dan even 05717 - 1310. Ik woon op Huize "Zorgvliet", Bandijk 27, Terwolde, met auto ingang Kuiperstraat.
(E.A. Kloosterboer)

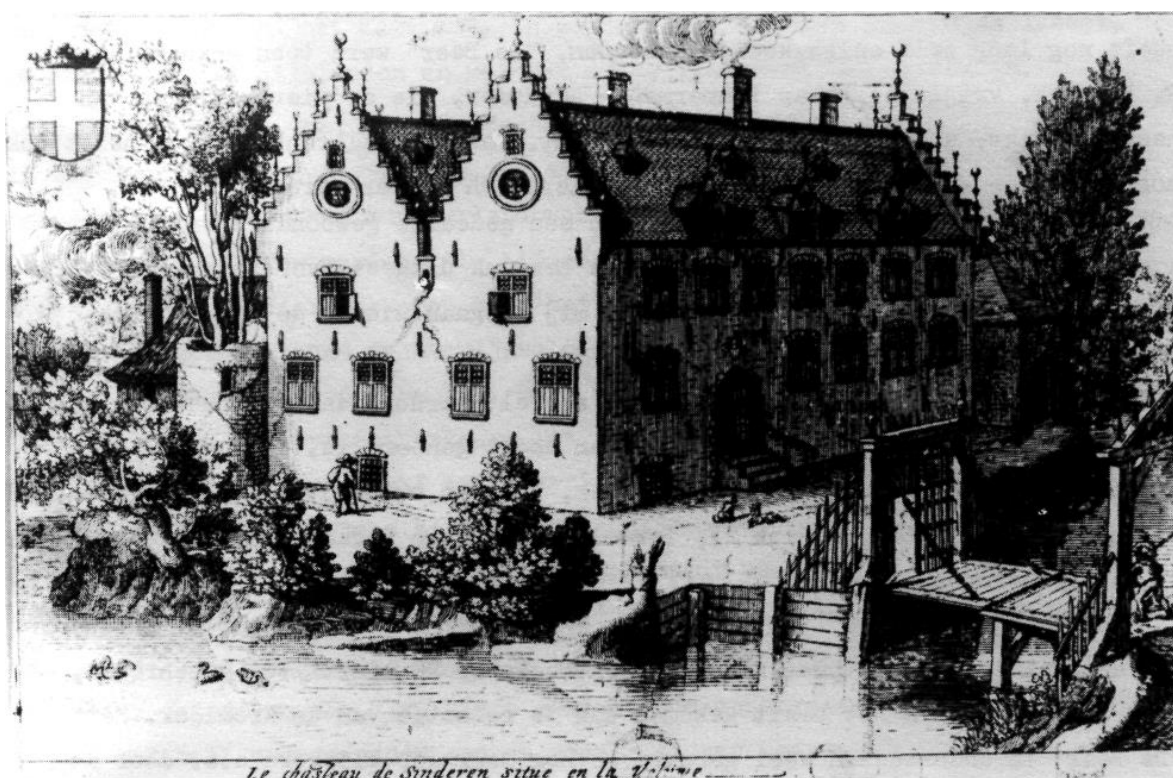
Dit artikel is door de heer Kloosterboer reeds op 20 maart 1986 geschreven, doch pas onlangs in het bezit gekomen van de redactie van de Kronijck. Met "De Beer" is ondertussen veel gebeurd en nog meer gepubliceerd o.a. door de heer Hermsen

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE DORPSKERK VAN TWELLO (7)

1. Eerst volgt hier een aanvulling op wat ik in het vorige nummer schreef over het erve en goed Holthuizen in Noord-Empe onder Voorst. Zoals toen meege-deeld, werd dit in 1431 door Lubbert die Heiden aan de St. Antonievicarie, door hem in de Twellose kerk gesticht, geschonken ter voorziening in het levensonderhoud van de vicaris.

Ter aanvulling dit: Lubberts was van dit goed niet zozeer eigenaar als wel pandhouder. Hij had het als onderpand gekregen van ene Johan van Gelre van Sinderen en diens vrouw Hadewich, Johan was een bastaard van de toen-

malige hertog van Gelre, Willem van Gulik. In het jaar 1400 was hij getrouwd met genoemde Hadewich, erfdochter van Dirk, heer van Sinderen. Zij bewoonden in de oude buurtschap Sinderen op de Voorster Klei (reeds in 960 vermeld) het gelijknamige Huis, oorspronkelijk een versterkte boerderij, Later een omgracht kasteel, weer later landhuis en in de tegenwoordige tijd weer boerderij. Het huis met de erbij behorende erven en landerijen was een hertogelijk leen, in de 13e en 14e eeuw in handen van de familie van Sinderen, een oud adelijk gelders geslacht. De laatste van haar geslacht was dan genoemde Hadewich.

Toen zij en haar man in geldnood kwamen te verkeren leenden zij 300 Reinaldi guldens van Lubbert die Heiden, knape en dienstman van de hertog, waarbij het goed Holthuizen als onderpand gegeven werd. Blijkbaar behoorde het tot hun bezittingen.

Een en ander werd in een akte, "einen aepenen Richterbriefe" vastgelegd. Daarin werd ook de lossing van het pand geregeld. Het spreekt vanzelf, dat toen Holthuizen aan de St. Antonievicarie kwam, in de stichtingsbrief ook de aflossing ter sprake kwam.

Aldus: "Weert oick saecke, dat Joan off zijn erffgenaemen off naecomelingen nae Inholr des brieffs (de bovenvermelde Richterbrief D.L.)' binnen den

termin, daerinne begrepen, loesden (aflossen D.L.) soe mach die Vicarius, in der tijtt derselver Vicarien, dat gelt by onse off onse erffgenaemen, ende mede bij raede des Kerckheeren indertijtt van Twello, datt geldt van der loese boeren ende beleggen wedder ahn renthen offte erven, ten besten oirbaer der Vicarien." Dus de vicaris mocht in overleg met de pastoor (kerkheer) van Twello de afgeloste som opnieuw beleggen.

Heeft de aflossing plaats gehad? Eerst 185 jaar later wordt er iets van gezegd. In de inventaris van de St. Antonievicariegoederen van 1617 staat vermeld: "De hofstede Holthuijss toe Voorst", met de toevoeging: "in plaetss van drehondert Arnheimsche Reinaldi Guldens tot dese vicarie van Jan van Gelder gelaten". Ik lees hieruit, dat Johan van Gelre aan de vicarie 300 gulden naliet en dat de beheerder voor die som voor de vicarie het volledig bezit van het erve Holthuizen verwierf. Tot ver in de 19e eeuw is dit goed, althans voor een groot deel, vicariebezit, later pastoriebezit gebleven.

2. Over wat er verder in de 15e eeuw zich rondom Twello en zijn kerk afspeelde, is weinig bekend. De enkele schaarse gegevens moeten bij elkaar gesprokkeld worden. Een bron van betekenis vormen de stads- of cameraarsrekeningen van Deventer uit die tijd. Cameraar werden de twee schepenen genoemd, wier taak het was van de uitgaven en inkomsten der stad aantekening

te houden. Hun rekeningen zijn bewaard gebleven en bevatten veel waardevolle informatie. Ook Twello wordt er af en toe in genoemd, wat niet verwonderlijk is, gezien de relatie met Deventer op kerkelijk en economisch gebied. Meerdere burgers en instellingen (zoals gasthuizen en kloosters) hadden hier grondbezit.

Nu lezen we in de rekening over 1430 dat op 22 november aan de waard van de "Brunenberch" (de stadsherberh) 1 gld. 23 ½ pl. betaald werd voor de vertelingen van een gezelschap, bestaande uit enkele burgemeesters en de twee kerkmeesters van Twello, die spraken "van der wedeme to Twello to tymmeren". Wedeme of wehme is een oud-nederlands woord voor pastorie. De oorspronkelijke betekenis is: 1. bruidschat, 2. een aan de kerk geschonken eigendom i.c. een huis voor de pastoor. De kerkmeesters hadden de "erfgenamen" (d.i. de grondbezitters) in het kerspel er op aangesproken een aandeel in de bouwkosten voor hun rekening te nemen. Omdat het ook Deventernaren betrof, had de magistraat de kerkmeesters uitgenodigd voor een bespreking. We weten niet of het hier om de eerste bouw ging dan wel om een verbouw of reparatie. De eerste pastoors van Twello zullen hun domicilie in Deventer gehad hebben, omdat ze ook aan de Lebuinuskerk verbonden waren, zoals kanunnik van Woudrichem, overleden circa 1386. In elk geval was er in de 15e eeuw een pastorie. Hij stond op de plaats, waar al de eeuwen door, tot nog niet eens zo lang geleden, een pastorie stond: aan het begin van de huidige Domineestraat, hoek Dorpsstraat. De laatste editie was een kloek herenhuis, ruim gebouwd in een forse tuin, waarvan statig geboomte nu nog deel uitmaakt van een fraai parkje. Zijn oudste voorganger zal er heel anders uit: een hofstede met een woongedeelte en veel schuurruimte voor opslag van koren en het houden van wat vee (varken of koe) en klein vee. Zo was het op het platteland, maar ook een stad als Deventer had in de 14e eeuw nog een min of meer agrarisch karakter.

Een pastoor ontving zijn traktement grotendeels in natura. Wie pastorieland pachtte, betaalde als pacht een bepaald gedeelte van de oogst, veelal rogge of gerst. Het kwam wel voor, dat een pastoor zelf zijn land bewerkte. Van boerenafkomst, na een summiere opleiding priester geworden, was hij het handwerk nog niet verleerd. Het pastorieland van Twello lag voor een deel achter het huis, aan de westzijde van de Domineestraat (in de middeleeuwen de Wedemestaeg geheten). Ook percelen aan de oostzijde hoorden er bij, zodat de Wedemesteeg vermoedelijk een =eigen weg= was, af te sluiten met een boom. De pastoor had nog meer inkomsten in natura: op vele (alle?) boerderijen van het kerspel rustte de verplichting jaarlijks een hoeveelheid graan te leveren. Men sprak van "uitgangen". Deze verplichting is eeuwenlang blijven bestaan, al werd alerter graan omgezet in een geldsbedrag en werden, nog weer later de

"uitgangen" veelal afgekocht.

Interessant in dit verband is een lijst uit 1835 met 43 namen van erven in Twello en Teuge, waaraan "uitgangen verbonden waren, met opgave van de hoeveelheid rogge en gerst, die elk jaar op 10 november bij de pastorie afgeleverd moest worden. De hoeveelheid varieerde per erf van een halve maat (ca 14 liter) tot 9 maat (ca 252 liter). Omdat het hier om een gebruik gaat, dat tot ver in de middeleeuwen teruggaat, mogelijk tot in de ontstaantijd van de parochie, is de lijst een studie waard. Hierbij valt op, dat er 3 boerderijen bij zijn, die buiten het gebied van Twello gelegen zijn: Avernoorde en Pothoven (in buurtschap de Vecht) en de kleine Peperkoek (even boven de noordgrens van Teuge), alle drie horend onder Terwolde. Duidt dit er op, dat de parochiegrens oorspronkelijk noordelijker liep, d.w.z. in de tijd, voordat het moerasgebied rond Nijbroek werd ingepolderd (1328) en van een duidelijke grens geen sprake was?

Het koren, dat de pastoor uit alle hoeken van zijn kerspel ontving, werd in of nabij de wehme opgeslagen en door hem, voor zo ver hij het niet voor eigen gebruik behield, op de markt verkocht, in jaren van duurte een winstgevende zaak.

3. In de cameraarsrekeningen wordt Twello ook nog in een heel ander verband genoemd. Op zaterdag 23 juli 1431 beurde de stadsbode Herman Lackart 3 pl. omdat hij naar Twello en Terwolde gelopen was met brieven van de magistraat aan de "kerspelbueren " aldaar. De dag erna werden de brieven in de kerk na de mis voorgelezen, in die tijd de meest eenvoudige en doeltreffende manier van publicatie. Ze bevatten de mededeling, "dat die ballinge van Utrecht zich vergaderden ende verstoken in die buerschappen" en de waarschuwing "dat sij dat verhueiden dat sij an den Stichtschen geen schade en deden opdatter geen meer quaet van en queme". Enige toelichting is hier wel nodig. Daarom in het kort een stukje geschiedenis.

In het jaar 1423 ontstonden er moeilijkheden rond de benoeming van een bisschop op de zetel van Utrecht. Een belangrijke zetel. Wie deze bezette had niet alleen de noordelijke nederlanden onder zijn geestelijke hoede, hij was tegelijkertijd landsvorst van Nedersticht (Utrecht) en Oversticht (Overijssel). De gezamenlijke kapittels kozen Rudolf van Diepholt. De paus weigerde echter hem te benoemen, omdat hij hem voor dit ambt niet bekwaam achtte. De kapittels weigerden ip hun beurt een andere te kiezen. De paus benoemde toen Zweder van Culemborg. Overijssel hield echter vast aan van Diepholt, terwijl Utrecht na enige aarzelingen van Culemborg aanvaardde. Het naburige Gelre, althans zijn hertog, Arnold, was Zweder, een verwant van hem, gunstig gezind. Laatstgenoemde, er op uit de ongehoorzame Overstichtenaren tot erkenning van zijn gezag te dwingen, legde in naam van de paus op alle gebieden, waar men het met Rudolf hield, een interdict of ban. Dit hield o.a. in, dat van de ene dag op de

andere in grote delen van Overijssel geen priester meer een mis mocht opdragen. De staten (adel en steden) eisten van de geestelijkheid, dat zij dit verbod zouden negeren. De meesten deden dit, maar de franciskanen en andere kloosterlingen, pausgetrouw, weigerden. Ze werden toen gedwongen hun stad (Zolle, Deventer) te verlaten en weken uit over de IJssel naar de Veluwe, waar de ban niet op rustte. Velen vonden een gastvrij onderdak in het klooster Hulsbergen. Het conflict verscherpte zich, toen Utrecht Zweder terzijde schoof en met van Diepholt in zee ging. Gevolg was, dat eerstgenoemde de geestelijkheid onder bedreiging met de ban gebod de bisschopsstad te verlaten en in ballingschap te gaan, wat een klein gedeelte ook deed. Intussen had hij zich van de gewapende steun van hertog Arnold verzekerd. Hij zocht nu met geweld zijn doel te bereiken. Het werd oorlog, met alle hartstocht van dien.

Over en weer werden roof- en plundertochten ondernomen. Brandstichting en moord waren aan de orde van de dag. Kerken en kloosters werden ontzien. Vooral het platteland van Veluwe en Betuwe had het zwaar te verduren. Dit gebeurde in het jaar 1427.

Een jaar later liet hertog Arnold, de oorlog moe, zien vriend vallen en sloot een wapenstilstand en later vrede met van Diepholt. Als landvorst uitgeschakeld, restte Zweder zijn bisschopsambt, maar dat had veel van zijn glans verloren.

Vele ballingen keerden in arren moede naar huis terug. Anderen weigerden echter voor van Diepholt te capituleren. Verbitterd door de gang van zaken, groepten zij samen op de Veluwe, hielden zich schuil in de omgeving van Apeldoorn, Terwolde, Twello en Wilp. Wat waren ze van plan? Hadden ze het voorzien op de bischoppelijke eigendommen in deze streek?

In ieder geval oordeelde Deventer het nodig (zie boven) de bewoners van deze dorpen te waarschuwen op hun hoede te zijn en te verhinderen, dat de ballingen aan de Stichtsen (d.i. de Rudolfgezinden) schade zouden doen. Er was al genoeg kwaad gebeurd.

Het einde kwam voor Zweder van Culemborg toen de paus, die hem benoemd en de jaren door gesteund had, in 1431 overleed. De opvolger kon na rijp beraad geen andere oplossing vinden dan de veel geplaagde man vanuit Utrecht naar een ander, slechts in naam bestaand bisdom over te plaatsen. En Rudolf van Diepholt werd als bisschop van Utrecht geconfirmeerd (1432). Een jaar later overleed Zweder te Basel, waar hij op het concilie zijn zaak nog verdedigde. Zijn naam is aan Twello verbonden, doordat hij op 28 maart 1432 de stichting van de St. Antoniusvicarie in de kerk alhier goedkeurde.

Bovenstaand verhaal is een illustratie, hoe roerig de tijden hier toen waren en ook, hoe bij conflicten en oorlogen de plattelandsbevolking steeds het meest de dupe was. Wie buiten de steden woonde, leefde en werkte, was kwetsbaar en in veel opzichten weerloos. Maar hij had geen keus. "En de boer, hij ploegde voort

4. Aan het eind van de eeuw, rond 1590, was er rondom en aan de kerk weer bouwactiviteit. Niet, dat er schriftelijke berichten over bestaan. In dit geval spreken de stenen. Intensieve bestudering van het gebouw leverde allerlei gegevens op voor een beschrijving van zijn geschiedenis. Zo weten we, dat vanaf ca 1450 het silhouet van de kerk was: toren, laag schip en hoog koor. Het lage schip was in feite het oude 13e eeuwse kerkje. Rond 1500 werd dit schip afgebroken en een nieuw gemetseld tot op de hoogte van het koor. De vermelding op het A.N.W.B. bordje buiten bij de sacristie, dat het schip in het begin van de 16e eeuw verhoogd is, is dus niet juist. Het werd tot op de grond toe afgebroken. Het bewijs wordt gevormd door de bouwnaden tussen schip en toren en schip en koor, die bij de laatste restauratie zichtbaar werden. Die blijken door te lopen tot het grondvlak. In de zuidmuur loopt er een midden achter de daar aangebrachte memoriesteen en er recht tegenover in de noordmuur is er de overeenkomstige naad.

Tenslotte: een gevolg van het hoog opmetselen van het schip was, dat het niet goed meer aansloot op de toren. Die was nu naar verhouding te laag. De verhoging ervan zou echter nog 50 jaar op zich laten wachten. Eerst trof een ramp het gebouw: de grote brand van 1522. Daarover gaat het volgende artikel.

Bronnen en literatuur;

Rijksarchief Arnhem. Civiele processen voor het Hof.

Archief Herv. Gemeente Twello. Pastoriegoederen.

De cameraarsrekeningen van Deventer.

J. de Hullu: Bijdrage tot de geschiedenis van het Utrechtse schisma.

Rapport van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg over de bouwgeschiedenis van de Herv. kerk.

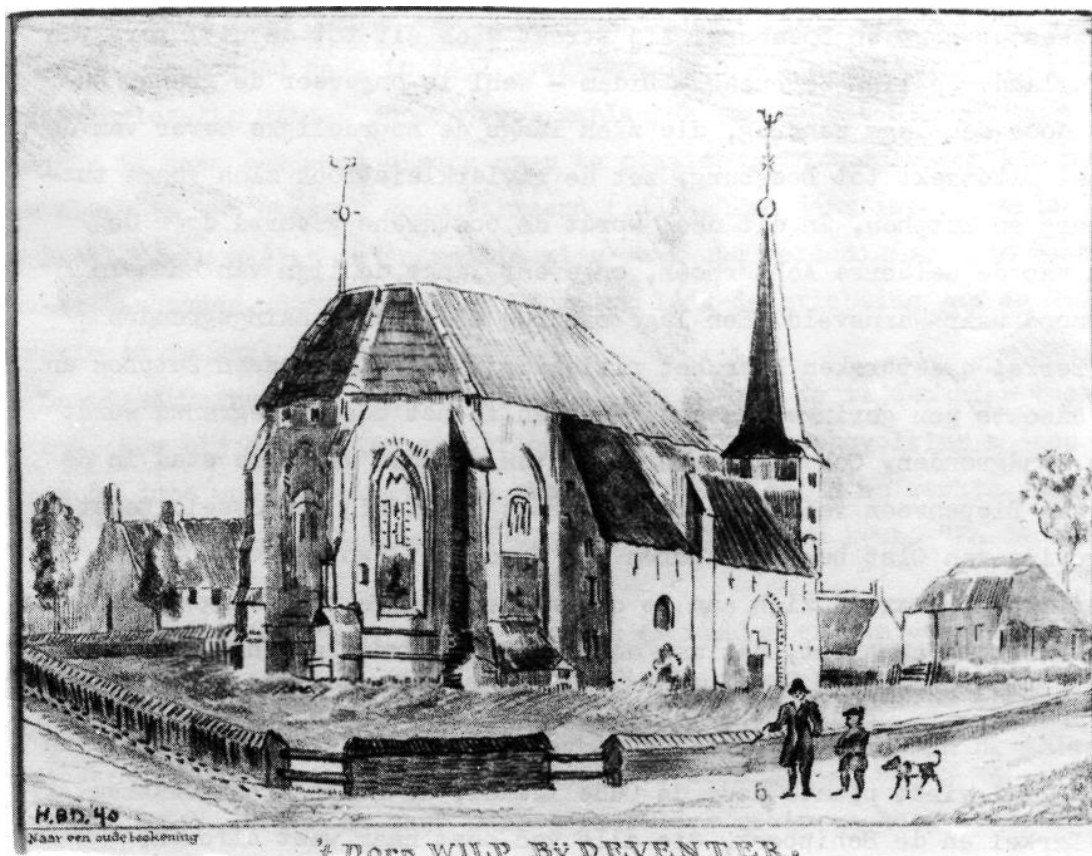
BESCHRIJVING VAN DE IJSSELVALLEI MET HAAR WATER-
EN HANDELSWEGEN

Het Gelders rivierengebied maakt deel uit van de delta van de Rijn, die tussen de Elterberg en de steile wand van het Reichswald tussen Kleef en Nijmegen de Noordelijke Nederlanden binnen stroomt. Vervolgens zijn water in een westelijke en noordelijke richting stuwt. Het is de noordelijke stroomtak, waarmede wij ons hier bezig moeten houden.

Deze tak stroomt reeds in pre-historische tijden door de IJsselvallei, waarbinnen later en ook nu nog de stroombedding van de IJssel ligt. De IJsselvallei wordt in het westen begrensd door de oostelijke heuvelrij van de Veluwe, een zich van Dieren in het zuiden tot Hattem in het noorden zich uitstreckende, sterk beboste stuwwal. Het tussen deze stuwwal en de IJssel liggende gebied heeft zijn grootste breedte langs de lijn Apeldoorn - Voorst, omstreeks 16 kilometer en wordt van deze lijn af naar het noorden en zuiden smaller, totdat de stuwwal bij Hattem en bij Dieren vlak bij de rivier komt.

De westelijke helft van de linker IJsselvallei bestaat in hoofdzaak uit zandgronden, afgewisseld door veengronden, die hun ontstaan grotendeels te danken hebben aan de slechte afwatering. Op de licht geaccidenteerde uitlopers van de stuwwal, bijvoorbeeld bij Loenen en bij Beekbergen, treft men wat drogere zandgronden aan, die zich voor akkerbouw lenen. De overige, vochtiger zandgronden zijn meer in gebruik voor de veeteelt, evenals de veenachtige gronden, die in de loop der eeuwen ontgonnen en ontwaterd zijn. Ook komen in deze streek nog vrij grote met naald- en loofhout bedekte bospercelen voor, bijvoorbeeld tussen Klarenbeek en Gietelo, waar zelfs pre-historische grafheuvels zijn aangetroffen. In vroegere eeuwen zijn door de slechte afwatering grote percelen door moerassen bedekt geweest, bijvoorbeeld bij Empe en bij Tonden. Deze moerasgronden zijn na verbetering der afwatering

in cultuur gebracht. Langs de westelijke oever van de IJssel van Dieren tot Hattem ligt een strook rivierklei van wisselende breedte, deels akkergrond, deels weidegrond, ook in gebruik voor vetweiderij. De rivierstrook vertoont het gewone beeld van een rivierlandschap, evenals men dat ook langs de Rijn en Waal ziet, maar op enkele plaatsen onder meer bij Wilp en Voorst en bij Hulsbergen, is de rivierklei doorbroken door zandige complexen met naald- en loofhout. Ook talrijke wielen en hanken, gevormd door dijkbreuken, geven aan het landschap afwisseling.

Een belangrijk punt is de afwatering, belangrijk omdat een groot deel van deze streek laaggelegen was en ook omdat een relatief groete watertoevoer van de oostelijke stuwwal van de Veluwe plaats vond. Doe toevoer geschiedde in de streek ten zuiden van de lijn Beekbergen - Voorst door de Soerense-beek, de Voorstondense-beek, de Emper-beek en door de Voorster-beek, die alle van west naar oost stroomden en hun water op de IJssel loosden. Na de aanleg van het Apeldoorns-Dierenskanaal werden deze beken, die ook van belang waren voor de afwatering van het gebied, onder dat kanaal door geleid. Ten noorden van de lijn Beekbergen - Voorst werd het aldaar opgezamelde water en het water dat van de Veluwe kwam, door de beide weteringen, de Grift en de Leigraaf, via de sluizen in de Veluwse bandijk bij Hulsbergen

op de IJssel geloosd. Op de hogere gronden in dit genied liggen de oudste, ten dele reeds in pre-historische tijden bewoonde nederzettingen, zoals bijvoorbeeld Loenen, Hall, Epe, Heerde, Voorst, Wilp en Oene.

Aan de oostelijke IJsseloever hebben wij te doen met een in breedte wisselende rivierkleistreek, die zich uitstrekt van Westervoort tot Zwolle. Dit onderbroken door enkele tot bij de rivier doorlopende zandruggen, zoals bij Doesburg, bij Zutphen en bij Deventer. Genoemde steden zijn ook op de uitlopers van die zandruggen gebouwd.

De rivierkleistroom aan de oostelijke IJsseloever heeft haar grootste breedte tussen Westervoort en Doesburg. Zij strekt zich uit tot de uitlopers van het Montferland; de lijn Zevenaar - Didam - Wehl is ongeveer de grens. Onderbroken door een lage zandrug, die zich langs de noordelijke oever van de oude IJssel uitstrekt tot Doesburg, zet de rivierkleistroom zich voort tussen Doesburg en Zutphen. In dit deel wordt de oostgrens gevormd door de dekzanden van de Gelderse Achterhoek, ongeveer langs de lijn van Hummelo over Wichmond naar Warnsveld. Een lage zandrug en beekbezinkingsgronden langs de Berkel onderbreken hier het rivierkleigebied dat tussen Zutphen en Deventer slechts een geringe breedte heeft en in het oosten begrensd wordt door hoge zandgronden. Ook bij Deventer en ten noorden van deze stad in de omgeving van Diepenveen reiken zandgronden tot dicht bij de IJssel. Eerst in de omgeving van Olst begint wederom een brede tot Zwolle doorlopende rivierkleistroom, waarbij zich aan de oostzijde het beekbezinkingsgebied van de nieuwe wetering aansluit, dat aan de oostzijde wordt begrensd door de uitlopers van de Sallandse heuvelrug.

De afwatering in het aan de oostelijke oever van de IJssel gelegen deel van de IJsselvallei vindt plaats door de Oude IJssel, de Baakse- en Vordense Beek, de Berkel en de Schipbeek, die alle van oost naar west stromen.

In het Sallandse deel van de IJsselvallei vindt de afwatering plaats door de Soestwetering en de Oude Wetering, die van zuid naar noord stromen en zich buiten Zwolle verenigen en hun water op het Zwarte Water lozen, dat zich met de Overijsselse Vecht verenigt en tot in de 19e eeuw geen verbinding met de IJssel had.

Een misschien niet belangrijke, maar wel opvallende bijzonderheid in deze afwateringssituatie is, dat er een zekere congruentie is vast te stellen tussen de oostelijke en westelijke helft van de IJsselvallei. In beide helften stromen de riviertjes en beekjes in het zuidelijke deel onderscheidenlijk in de richting oost-west en west-oost, terwijl in de beide noordelijke delen de beken in de richting zuid-noord stromen. De reden hiervan kan zijn, dat in laatst bedoelde streken kernvorming heeft plaats gevonden, waardoor

aan de IJsseloevers een hogere strook land kwam te liggen, die de noordelijke stroomrichting der beken bepaalde.

Met betrekking tot het zuidelijk deel van de oostelijke IJsselvallei, dat gevormd wordt door de brede rivierkleistroom van de Liemers ten westen van de lijn Zevenaar - Didam - Wehl, is aan het reeds medegedeelde nog iets toe te voegen. Deze strook is zonder twijfel ontstaan in de pre-historische tijden door de aftakking van het Rijnwater in noordelijke richting voorbij de Elterberg. Maar er was nog een andere toevoermogelijkheid van Rijnwater in noordelijke richting, namelijk een bedding, die van een punt stroomopwaarts van Emmerik gelegen in noordelijke richting langs de ooststrand van het Montferland liep, in westelijke richting omhoog om vervolgens het bed van de Oude IJssel te vormen. Deze bedding werd in de Middeleeuwen afgesloten door dijk aanleg tussen Wesel en Emmerik, bekend als de Bislicher en Hetterse dijken. Als deze dijken het begaven, wat meermalen gebeurd is, liep het Rijnwater door de oude bedding en kwam ongeveer de gehele Liemers onder water te staan. De grote druk van dit overstromingswater, gepaard aan dijkbreuken langs de IJssel en opstuwung in de betrekkelijk nauwe doorgang bij Deventer, veroorzaakte dan grote overstromingen in de IJsselvallei, met name in de westelijke helft. De oude zegswijze: Wenn to Bislich dör geht

die dieke, do schreien die kinder to Herderwieke.

Bij het noordelijke uiteinde van de eigenlijke IJsselvallei sluit zich de IJsseldelta aan, die strikt genomen eerst bij Kampen begint. Maar reeds bovenstrooms van Kampen hebben zich in het verleden stroomaftakkingen voorgedaan.

Wat blijkt uit het terugvinden van oude rivierbeddingen in het lage land ten zuiden van Kampen. Bovendien mag worden aangenomen, dat ook aan de rechteroever van de IJssel zich rivierwater over het land verspreidde, waardoor de rivierkleilaag in de polder Mastenbroek, die aan de oostzijde door het Zwarte Water begrensd wordt, gevormd is.

De aftakking bij Kampen vormde het Kamper eiland.

Verscheidene IJsselarmen hebben, omdat verzandingen optraden, in de loop der eeuwen afwisselend de functie van bevaarbare uitmonding vervuld.

Mede naar aanleiding van deze nadere omschrijving van het begrip IJsselvallei en in aansluiting op het overzicht omtrent de waterstaatkundige situatie in dit gebied, is het nodig enkele opmerkingen te maken omtrent de vraag in hoeverre en in welk opzicht de IJsselvallei een eenheid vormde en vormt, anders geformuleerd: in hoeverre en in welk opzicht de rivier een scheidende werking had. Het is de moeite waard op deze vraag in te gaan, ook al om-

dat die vraag samenhangt met het wel bekende probleem omtrent de mate en aanvang van de penetratie van Westfaalse invloeden in Oost-Nederland, een probleem, dat buiten ons onderwerp valt. Maar wel dient vermeld te worden, dat een in de middeleeuwse historiografie niet onbekend auteur, namelijk Werner Rolevinck in zijn "De lande antuquae Saxoniae nunc Westphaliae dictae" ten aanzien van dit probleem een zeer duidelijk standpunt heeft ingenomen, namelijk, dat de geografische en volkskundige grens van Westfalen langs de IJssel getrokken moet worden. Wat er ook van deze opvatting van Rolevinck zij, vast staat wél dat tegen het trekken van een grens langs de IJssel - en daarmee is uiteraard niet een staatkundige grens bedoeld - nogal wat bezwaren zijn aan te voeren.

De IJsselvallei is eerder een samenhangend gebied. De rivier heeft geen scheidende werking. In verschillende opzichten, vooral in de agrarische sektor, zien wij verbinding en overeenkomst. Die vindt men bijvoorbeeld in de over vrijwel het gehele gebied verbreide veeteelt, die voor een belangrijk deel vetweiderij was. Ook treft men in het gehele gebied gemengde bedrijven aan, terwijl de boerderijvormen sterke onderlinge overeenkomstigheid vertonen. Een op deze situatie betrekking hebbende bijzonderheid is ook de omstandigheid, dat de steden Zutphen en Deventer en in nog sterkere mate de

stad Kampen, grondbezit hebben aan de overzijde van de IJssel, welk bezit aanmerkelijke inkomsten opleverde.

Niet alleen de steden waren in het bezit van gronden aan de overzijde van de IJssel, ook partikuliere grondbezitters, veelal welgestelde stedelijke families in Zutphen en in Deventer, die geld te beleggen hadden, kwamen in het bezit van aan de Veluwezijde van de IJssel gelegen gronden. Daarbij voegden zich nog geestelijke instellingen, broederschappen en gasthuizen, uit genoemde steden, die als grootgrondbezitters aan beide zijden van de rivier optraden.

De samenhang van de beide overs werd in de middeleeuwen en zelfs nog daarna bevorderd door de omstandigheid, dat de Veluwe een afsluiting van de linker IJsseloever vormde, een barrière, die in vrij sterke mate de bewoners van die westelijke oever dwong hun contacten in oostelijke richting, dus aan de overzijde van de IJssel te zoeken.

De hoge Veluwerand van Hattem tot Dieren, die eigenlijk alléén maar langs het noordeinde en in het zuideinde daarvan toegang gaf naar het westen, was veel meer scheiding dan de IJssel. De mogelijkheid van verkeer van enige omvang door de Veluwe is naar alle waarschijnlijkheid gering geweest in de middeleeuwen.

Van belang voor het opheffen van de scheidende werking van de rivier waren de oeververbindingen. Zij hadden allereerst betekenis voor de bewoners van de IJsselvallei, maar verder ook voor het doorgaande verkeer, omdat de aanwezigheid van de mogelijkheid over te steken betekende dat de IJsselvallei geen belemmering voor het interterritoriale verkeer vormde.

De oeververbindingen bestonden aanvankelijk vrijwel uitsluitend uit veren. Later werden sommige veren vervangen door schipbruggen. Er was tot ver in de 19e eeuw slechts één vaste oeververbinding, namelijk de brug bij Kampen. De overige belangrijke rivierovergangen moesten het tot omstreeks 1500 en nog later met een veer doen, namelijk bij Doesburg, bij Zutphen, bij Deventer en bij Zwolle (Katerveer).

In 1485 begon Zutphen na verkregen toestemming van Maximiliaan van Oostenrijk met de bouw van een schipbrug, die ten dele door Maximiliaan werd betaald. Ook Deventer kwam in het bezit van een schipbrug, evenals Doesburg. Het leggen van vaste bruggen over grote rivieren kwam in de Noordelijke Nederlanden maar zelden voor. Maasbrug te Maastricht was tot 1448 de enige vaste oeververbinding. De brug in Kampen kwam in 1448 eerst tot stand, nadat veel tegenstand overwonnen was. De overige IJsselsteden en de Duitse koning Frederik III maakten bezwaren en ook de hanzesteden gingen zich verzetten tegen de bouw van de brug, omdat zij vreesden, dat de vrije vaart op de rivier beperkt zou worden. De Kamper burgers lieten zich niet van

hun plan afbrengen en bouwden de brug.

Het verzet tegen de bouw van de brug te Kampen toont reeds aan, dat de IJssel in de Middeleeuwen een belangrijke verkeersader was. De rivier verbond de Rijn, reeds toenmaals een van de belangrijkste en drukst bevaren waterwegen in Europa, met de Zuiderzee en met verdere verkeersmogelijkheden in noordelijke richtingen, onder meer naar de Oostzeelanden. De eerste vraag die zich voor doet is, of deze verbinding met de Rijn reeds van den beginne af aan bestaan heeft. Men heeft vroeger wel aangenomen, dat de IJssel tussen Westervoort en Doesburg in de Romeinse tijd gegraven zou zijn door de veldheer Drusus en dat de IJssel stroomafwaarts van Doesburg eigenlijk de voortzetting van de Oude IJssel zou zijn. Dat zou betekenen, dat de IJssel eerst door de aanleg van de Drususgracht een Rijnarm geworden zou zijn. Aldus o.a. Ramaer.

Maar latere meningen neigen er toch weer toe de oorspronkelijkheid van het IJsselvak van Westervoort tot Doesburg als Rijnarm aan te nemen, zij het ook, dat de mogelijkheid open gelaten wordt, dat de toegang korte tijd verlamd was.

Wij zagen reeds, dat de Oude IJssel niettemin als Rijnarm kan gelden, maar uit hoofde van een andere Rijnaftakking, namelijk stroomopwaarts van Emmerik. Als verkeersweg is de IJssel waarschijnlijk niet door de Romeinen gebruikt. Voor hun expedities naar het noorden maakten zij gebruik van de weg langs Utrecht en de Utrechtse Vecht. Ook de friese handel, voor zover die uit Friesland kwam en die reeds in de Romeinse tijd bestond, vond vermoedelijk zijn weg langs Utrecht. Meer zekerheid over de functie van de IJssel als scheepvaartweg verkrijgen wij in de 8e en 9e eeuw, als blijkt dat Deventer in zijn eerste opkomst is, waarbij naast de aanwezigheid van kloostergoederen en koninklijk domein ook een bescheiden begin van handelsaktiviteit een rol speelt. In een oorkonde van koning Zwentibold van Lotharingen van 24 juni 896, worden aan de kooplieden van Deventer als "hominus imperatoris" vrijdom van lasten en andere rechten verleend. In dezelfde eeuwen worden Deventer kooplieden vermeld, die bij de Rijnhandel betrokken zijn. Sindsdien heeft de IJssel een toenemende betekenis als scheepvaart- en handelsweg verkregen. De Deventer handel richtte zich al spoedig naar het zuiden, zowel als naar het noorden. Behalve Deventer gingen ook Doesburg, Zutphen, Zwolle en Kampen aan het handelsverkeer van de IJsselvallei deel nemen. De verkeersgeografische situatie in de IJsselvallei, zowel met betrekking tot de waterwegen als tot de landverbindingen, maakte van dat gebied en in het bijzonder van de genoemde handelssteden en haar omgeving, een doorgangsgebied voor de handel in de 14e en de 15e eeuw. Als verkeers- as funktioneerde de IJssel, die vooral voor Deventer, Kampen en Zutphen van

betekenis was. Ook voor Zwolle, maar in mindere mate, omdat de stad niet aan de IJssel lag en ook geen direkte scheepvaartverbinding met die rivier bezat. De stad Zwolle had niettemin een aandeel in het handelsverkeer te water, omdat zij langs het Zwarte Water toegang tot de Zuiderzee had. Een verbinding met de IJssel, waartoe in de tweede helft van de 15e eeuw plannen bestonden, bleef door het verzet van Deventer en Kampen achterwege. Eerst in de 19e eeuw kreeg Zwolle tijdens de regering van koning Willem I haar kanaal naar de IJssel.

De ligging aan of in de nabijheid van de IJssel opende voor de steden de gelegenheid deel te nemen aan het verkeer met het Oostzeegebied, met Noorwegen, met Holland en met Engeland. In zuidelijke richting verbond de IJssel de steden met de Rijnlanden en met het zuidelijke deel van Westfalen. Voor Zwolle was de Overijsselse Vecht belangrijk, omdat deze rivier, die in het Zwarte Water uitstroomde, de stad met het noordelijke Westfalen, met Bentheim en met het Munsterland verbond. De uit die streken te Zwolle aangevoerde goederen werden, als zij een verdere bestemming hadden, aldaar overgeladen op grotere schepen voor het transport over zee. Parallel aan de scheepvaartweg langs de Overijsselse Vecht liep een landverkeersweg, die vooral in de zomer werd gebruikt, want dan was er onvoldoende water in de Vecht voor het scheepvaartverkeer. Tot in het midden van de 19e eeuw bleef deze toestand bestaan en gaf zelfs aanleiding tot vreemde situaties: Een anoniem geschrift uit deze tijd vermeldt bijvoorbeeld: " 't gebeurt toch dat een zompkapitein, een zomp is een licht plat vaartuig, op Vecht en Regge op het droge blijvende zitten, uit de schuit springt, met de spade een dam in de rivier werpt, zo mogelijk in een nabij zijnde herberg, bij een smakelijk pijpje en een klas klare genever, de aanstaande dijkbreuk afwacht en dan een half uurtje nader aan de plaats zijner bestemming komt om aldaar wederom een kunstmatig verhoogde waterstand te scheppen".

Bij Deventer mondden twee riviertjes in de IJssel uit, namelijk de Hunnepe, de benedenloop van de Dorterbeek, die voor het verkeer geen betekenis had en de Schipbeek, die voor het verkeer wel belang had, omdat zij een verbinding vormde met Twente en het Munsterland. Pogingen deze waterweg te verbeteren hadden weinig resultaat. De beide overige rechter zijrivieren van de IJssel, namelijk de Oude IJssel en de Berkel, waren bevaarbare rivieren, die de IJsselvallei met het Munsterland verbonden, maar sinds de 19e eeuw aan betekenis inboetten.

Behalve de IJssel en haar zijrivieren waren ook de landverkeerswegen van belang voor handel en bedrijf in de IJsselstreek. Ook door dit wegennet werd de IJsselvallei in het interregionale verkeer opgenomen. Het lag bijna

geheel aan de oostelijke oever van de IJssel en bestond uit een doorgaande hoofdweg, die Arnhem via Zutphen en Deventer met Zwolle verbond. Van deze weg liep het traject van Arnhem naar Zutphen langs de westelijke oever, van Zutphen naar Zwolle langs de oostelijke oever. In Dieren sloot zich een weg uit het oosten, die bij Doesburg over de IJssel ging, op de hoofdverkeersweg aan. Van Zutphen, Deventer en Zwolle uit voerden al in de 13e eeuw doorgaande landverkeerswegen naar Westfalen, een belangrijke handelspartner van de IJsselsteden.

De westelijke helft van de IJsselvallei was in veel mindere mate in het verkeer opgenomen, omdat zij door de Veluwe heuvelrug en de daarachter liggende ontoegankelijke Veluwe was afgesloten.

Het wegverkeer liep bijna uitsluitend over Arnhem en over Hattum naar het westen. In de noord-zuid richting liepen slechts lokale verbindingswegen. De hier geschetste situatie heeft zich in hoofdzaak tot aan het einde der 18e eeuw gehandhaafd. De wegen werden wel hier en daar verbeterd, maar eerst in de Franse tijd kwam er uitbreiding en in de 19e eeuw werd dit voortgezet. Wij komen nu aan de vraag over welke goederen de handel in de IJsselvallei van dit verkeersnet te land en te water gebruik maakte. Die handel omvatte een grote verscheidenheid van produkten: wijn, graan, natuursteen, hout, kalk, aardewerk, puit, leerwaren en kramerijen. Tot in de 15e eeuw behoorde de IJsselvallei tot de belangrijkste handelsgebieden van de noordelijke

Nederlanden; een van de centra vormden de Deventer Jaarmarkten. Ook in de Duitse Hanze namen de IJsselsteden een belangrijke positie in. Een aanzienlijk deel van de genoemde produkten was afkomstig uit het verkeer op de Rijn, een ander deel kwam uit de Oostzeelanden, ondermeer graan, hout en pelswerk.

De wijnhandel was zeer belangrijk. Dat blijkt uit de tolrekeningen van Lobith en ook uit gegevens omtrent schepen, die in noordelijke richting vanuit Keulen langs de Rijn voeren. In de periode van oktober 1465 tot februari 1466 bijvoorbeeld waren van de 120 schepen die aan Keulen voorbijvoeren, meer dan de helft met wijn geladen. Belangrijk was ook de houthandel, die zich voor een deel concentreerde in Deventer. Zo zou er meer te vertellen zijn; de conclusie mag zijn, dat de IJsselsteden tot in de 15e eeuw een belangrijke economische functie hadden.

Verskillende oorzaken leidden in de 16e eeuw tot achteruitgang, althans tot relatieve achteruitgang. In de eerste plaats de Hollandse concurrentie en verder moeilijkheden die ontstonden uit de geringer wordende bevaarbaarheid van de IJssel. Zowel het stroombed als de monding van de IJssel had te lijden van verzanding. Pogingen tot verbetering hadden echter weinig succes, ook al omdat de IJsselsteden geen overeenstemming verkregen omtrent de kosten van verbetering.

Het waren in de IJsselvallei vooral de handel en de agrarische bedrijvigheid die aan de economische bloei ten grondslag lagen, al was het dan ook zo, dat in de agrarische sector de veeteelt overheerste en de akkerbouw onvolgende was voor de voedselvoorziening der steden. Vandaar de vrij grote invoer van graan, voor een belangrijk deel rogge. Bovendien heeft het platteland in de 16e eeuw vrij ernstig te lijden gehad van de oorlogen.

Het economisch achterblijven van een groot deel van de IJsselstreek demonstreerde zich in de afwezigheid casu quo geringe ontwikkeling van de nijverheid. In de middeleeuwen had deze, in vergelijking tot Holland, al niet veel betekend.

Kenmerkend is, dat pogingen om er in de steden de lakennijverheid leven in te blazen mislukt waren. Maar ook na de middeleeuwen was de nijverheid, er van weinig belang. Langs de Veluwerand ontstonden kleine papiermolens, bijvoorbeeld in Velp, Beekbergen en Hulsbergen, dikwijls gecombineerd met boerenbedrijven. Ook waren er in het Veluwse deel van de IJsselvallei kleine kopermolens. Kleine ambachtsbedrijven van verschillende aard vond men in de steden, maar in de loop van de 18e eeuw nam de omvang van het stedelijke kleinbedrijf af. De totale indruk is, dat in de periode van ± 1600 tot 1800 de IJsselvallei bepaald niet tot de meest welvarende streken behoorde. In de tweede helft van de 18e eeuw was de economische en sociale situatie zelfs zorgelijk.

Een tweetal aspecten uit de historie van de IJsselvallei verdienen tenslotte nog een korte vermelding. In de laatste decennia van de 14e eeuw was deze streek uitgangsbied en centrum van de religieuze beweging, die bekend staat onder de naam van de moderne devotie. In Deventer begonnen met de stichting van het Meester Geertshuis, dat Geert Grote ter beschikking stelde van vrome vrouwen, die een aan God gewijd leven wilden leiden, verbreidde de beweging zich al spoedig in de andere IJsselsteden en ook op het platteland buiten die steden, door de stichting van de huizen van de Broeders en Zusters van het Gemene Leven. Dergelijke huizen kwamen tot stand in Deventer, Zwolle, Doesburg en Zutphen en verder ook in Diepenveen en in Hulsbergen bij Hattem. Nog voor 1400 verbreidde de Devotio Moderna, zich ook buiten de IJsselstreek, Een zeer belangrijk uitgangspunt voor de uitbreiding buiten de IJsselstreek was het klooster te Windesheim. De Moderne devotie die opriep tot innerlijke geloofsbeleving en navolging van Christus was niet, zoals vaak gedacht wordt, een voorloper van de reformatie. Zij bleef geheel binnen de leer van de oude kerk, ook al oefende zij kritiek uit op de leefwijze van de leden.

Uit de kringen van de moderne devotie in de IJsselsteden stammen niet alleen religieuze verhandelingen, zoals van Zerbolt van Zutphen, maar ook kronieken,

levensbeschrijvingen en liturgische geschriften en vooral fraai geschreven en geïllustreerde handschriften en voor alles het beroemde geschrift van Thomas à Kempis, de Imitatione Christi. Een tweede aspect uit de historie van de IJsselvallei is de betekenis van de stadsscholen van Deventer en Zwolle waar honderden jonge lieden onderwijs kregen en werden voorbereid op wetenschappelijk universitaire studie. Verscheidene leraren en rectoren van de latijnse scholen hebben een rol gespeeld in het opkomende humanisme in de Nederlanden, bijvoorbeeld Alexander Hegius, Alardus van Amsterdam en Thomas Cele. Het behoeft geen nader betoog, dat over de IJsselvallei en haar ontstaan, ontwikkeling en historie nog veel meer mede te delen is, maar bij wijze van inleiding meen ik met het medegedeelde te mogen volstaan.

VERANTWOORDING DER ILLUSTRATIES.

Foto blz. 6 : Kasteel Sinderen, collectie W. v.d. Water.

Foto blz. 7 : De boerderij Sinderen gelegen waar vroeger kasteel Sinderen stond, collectie J. Harenberg.

Foto blz. 10: Interieur Ned. Herv. Kerk te Twello voor de renovatie, collectie Ned. Herv. Kerk Twello.

Foto blz. 13: Wilp, een van de dorpen langs de IJssel, naar een oude tekening. Jaartal onbekend, collectie prentenkabinet Zutphens Museum.

Foto blz. 15: Bartels hofstee te Voorst, een mooi voorbeeld van een boerderij in de IJsselvallei.

Foto blz. 16: Hof ter Waarde, nogmaals een mooi voorbeeld van een T model boerderij in de IJsselvallei, gezien vanaf de Bandijk.

Foto blz. 17: Grote Noordijk, Wilp, voorbeeld van een buitenplaats in de IJsselvallei.

Foto blz. 21: Gietelse brouwerij 1904. Een van de vele rustplaatsen langs de handelswegen in de IJsselvallei.

Foto blz. 22: Slot Nijenbeek, waar in 1364 Hertog Eduard van Gelre zijn broer Reinald de Derde gevangen zette, collectie Mevrouw H. Jansen.